

До Спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02
Інституту Держави і права
Імені В.М. Корецького НАН України
м. Київ, вул. Трьохсвятительська 4, 01001

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата юридичних наук

Гулика Андрія Григоровича,

судді Львівського окружного адміністративного суду

на дисертаційне дослідження **Білана Олександра Петровича:**
«ПРАВОЧИНИ, ЯКІ ПОРУШУЮТЬ ІНТЕРЕСИ ДЕРЖАВИ І
СУСПІЛЬСТВА, ЙОГО МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ, У ЦИВІЛЬНОМУ
ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ»,

подане на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність дисертаційного дослідження.

Фактично все без виключення континентальне цивільне законодавство містить положення про недійсність угод, які порушують публічні інтереси та положення суспільної моралі. Зокрема, такими є стаття 1133 Французького цивільного кодексу, § 138 Німецького цивільного уложення, стаття 1343 Цивільного кодексу Італії, стаття 40 Цивільного кодексу Нідерландів, статті 19, 20 Зобов'язального закону Швейцарії тощо. Не є виключенням і цивільне законодавство України, яке в частині першої статті 203 Цивільного кодексу України закріплює правило, згідно з яким, зміст правочину не може суперечити положенням цивільного кодексу, іншим актам

цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

Необхідно зазначити, що обмеження договірної свободи цивільно-правовими категоріями «інтереси держави і суспільства» та «моральні засади» є одним з найбільш дискусійних питань в теорії та практиці науки цивільного права. Зокрема, основна проблема правозастосування полягає в оціночному характері вищезазначених категорій, внаслідок чого останні не забезпечують однакового підходу до їх тлумачення та наповнюються змістом в залежності від того, як їх розуміє кожний окремий учасник цивільно-правових відносин. Відповідно, таке різновекторне розуміння категорій «інтереси держави і суспільства» та «моральні засади» створюють проблеми у правозастосуванні частини першої статті 203 Цивільного кодексу України.

Вбачається, що надання понятійних визначень вищевказаним цивільно-правовим категоріям та встановлення основних кваліфікуючих ознак правочинів, зміст яких суперечить інтересам держави і суспільства та його моральним засадам дозволить вирішити існуючу проблему правозастосування.

Слід зазначити, що в юридичній літературі вирішенню вищезазначеній проблеми присвячені лише окремі та епізодичні дослідження, які в цілому не знімають проблемні питання недійсності правочинів, що суперечать інтересам держави і суспільств та його моральним засадам. Наявна судова практика також не дає відповіді на поставлене питання. Зокрема, якщо правозастосування категорії «інтереси держави і суспільства» ще певним чином впорядковане адміністративними судами за результатами розгляду позовів податкових органів про визнання правочинів недійсними, то категорія «моральні засади» повністю залишилась поза увагою судової гілки влади. Адже в Єдиному державному реєстрі судових рішень України фактично повністю відсутня практика застосування судами категорії «моральні засади» в контексті частини першої статті 203 Цивільного кодексу України.

З огляду на зазначене, обрана О.П. Біланом тема дисертаційної роботи є актуальною для української юриспруденції та становить певний науковий інтерес. Адже, станом на сьогодні, існує нагальна потреба у вдосконаленні теоретичних основ цивілістичної концепції та відповідного правового регулювання правочинів, зміст яких суперечить інтересам держави і суспільства та його моральним засадам, спрямованих на встановлення основних ідентифікуючих ознак останніх.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій.

Аналіз дисертаційної роботи вказує на те, що отримані О.П. Біланом в результаті дослідження наукові результати, висновки та практичні рекомендації є обґрунтованими і достовірними. Такий результат зумовлено, насамперед, тим, що дисертант використав значну кількість наукової літератури та наявної судової практики з проаналізованих питань. Позитивним аспектом дисертаційної роботи є порівняльно-правовий аналіз зарубіжного цивільного законодавства та судової практики з досліджуваної проблематики. Вагомою є емпірична база дисертаційного дослідження, яка представлена судовими рішеннями Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Вищих спеціалізованих та місцевих судів України.

Окрім того, обґрунтованість та достовірність дисертаційних положень, висновків та рекомендацій обумовлена вдало продуманим планом роботи, завдяки якому вдалось в повній мірі розкрити проблематику правового регулювання правочинів, зміст яких суперечить інтересам держави і суспільства та його моральним засадам.

Так, у першому розділі «Правовий аналіз цивільно-правових категорії «інтереси держави і суспільства» та «моральні засади суспільства», присвяченому загальній характеристиці вищевказаних цивільно-правових категорій, дисертант проводить огляд наявної проблематики тлумачення та правозастосування зазначених категорій і досліджує їх правові особливості. Дисертант приділяє окрему увагу континентальному законодавчому досвіду

правового регулювання обмежень свободи договірної діяльності подібними інтересам держави і суспільства та моральним засадам цивільно-правовими категоріями. За результатом проведеного дослідження автор надає понятійне визначення категоріям «інтереси держави і суспільства» та «моральні засади суспільства».

Другий розділ дисертаційного дослідження «Правовий аналіз правочинів, які порушують інтереси держави і суспільства, його моральні засади» також логічно побудований та змістовно наповнений. У вказаному розділі досліджено та розкрито специфіку правочинів, зміст яких суперечить інтересам держави і суспільства та його моральним засадам. За результатом встановлено основні кваліфікаційні ознаки таких правочинів та надане їх понятійне визначення.

У відповідності до встановлених вимог кожний підрозділ завершується відповідними висновками, загальні висновки сформульовані в кінці дисертаційного дослідження, робота містить необхідні додатки.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій.

У дисертаційному дослідженні сформульовано теоретично та практично значимі положення, висновки та рекомендації щодо юридичної природи цивільно-правових категорій «інтереси держави і суспільства» та «моральні засади», а також щодо кваліфікації правочинів, зміст яких суперечить інтересам держави і суспільства та його моральним засадам. Сама дисертаційна робота є першим в українській юридичній науці комплексним дослідженням правочинів, зміст яких суперечить інтересам держави і суспільства та його моральним засадам.

Положення роботи, які винесені на захист, належним чином обґрунтовані автором на сторінках роботи, а саме.

У підрозділі 1.1. дисертаційної роботи автором досліджено категорію «інтереси держави і суспільства» та запропоновано під останньою розуміти публічні інтереси, які визнані та закріплені державою в актах публічного законодавства у формі відповідних імперативних приписів та спрямовані на

забезпечення нормального соціального, економічного та політичного функціонування держави. З урахуванням такого висновку досліджено правочини, зміст яких суперечить інтересам держави і суспільства, встановлені їх основні кваліфікуючі ознаки та надано понятійне визначення. Зокрема, під такими правочинами запропоновано розуміти ті, що спрямовані на порушення публічно-правових норм (імперативних приписів) і кваліфіковані як злочин чи адміністративне правопорушення у встановленому процесуальним законом порядку. До кваліфікуючих ознак таких правочинів віднесено мету (спрямованість на досягнення такого результату, який порушує публічні інтереси) та вину, оскільки остання є необхідним елементом юридичного складу правопорушення публічного правових положень (підрозділ 2.1).

Окрім того, в підрозділі 2.1 дисертаційної роботи обґрунтовано, що імперативні приписи публічного законодавства є засобом публічного контролю за цивільним обігом та засобом захисту публічних інтересів. При цьому контроль за дотриманням публічних інтересів покладається на особу, яка виконує функції представника влади (суб'єкта владних повноважень). У контексті частини першої статті 203 Цивільного кодексу України такий контроль здійснюється шляхом подання суб'єктом владних повноважень до суду позовів про визнання правочину недійсним внаслідок невідповідності його змісту інтересам держави і суспільства (публічним інтересам).

У підрозділі 1.2 автором доведено, що під категорією «моральні засади суспільства» необхідно розуміти ті норми моралі, які склались в суспільстві на підставі культурних та традиційних цінностях, які не знайшли свого законодавчого закріплення в актах цивільного законодавства, але є усталеними у певній сфері цивільних відносин.

У підрозділі 2.2. дисертантом встановлено основні кваліфікуючі ознаки правочинів, зміст яких суперечить моральним засадам до яких віднесено спрямованість на порушення норм суспільної моралі, які не знайшли свого закріплення в актах цивільного законодавства у вигляді окремої цивільно-

правової норми або принципу, але є усталеними у певній сфері цивільних відносин. Автором доведено, що інші кваліфікуючі ознаки правочинів, зміст яких суперечить моральним засадам суспільства встановлюються судом під час розгляду судової справи з урахуванням всіх обставин спірних правовідносин. Застосування такого механізму можливе за умови: (1) відсутності в чинному законодавстві України положень, які б врегульовували спірні правовідносини (наявності прогалини у законодавстві); (2) спірні правовідносини повинні підпадати під сферу регулювання цивільним правом; (3) дотримання всіх цивільно-процесуальних положень; (4) зазначення в мотивувальній частині судового рішення мотивів застосування до спірних правовідносин категорії моральні засади суспільства.

Цікавим як у науковому, так і практичному аспектах є проведений дисертантом порівняльно-правовий аналіз практики застосування категорій публічний порядок, засади правопорядку, добрі наміри та засади моралі у цивільному законодавстві Франції, Німеччини і Російської Федерації. Зокрема, у результаті здійснення такого аналізу автором удосконалено тлумачення та правозастосування закріплених у частині першій статті 203 Цивільного кодексу України категорій «інтереси держави і суспільства» та «моральні засади».

Новими є й інші висновки, пропозиції та рекомендації дисертанта, що виносяться на захист. Останні відзначені у вступі до роботи, авторефераті дисертації та викладені в розділах основної частини дисертаційного дослідження. Зміст дисертації, автореферату та надрукованих праць дисертанта вказує на те, що отримані автором результати дослідження відзначаються науковою новизною.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором.

Основні положення дисертації О.П. Білана достатньо викладені у семи наукових працях, з яких: шість опубліковано у фахових виданнях України, одна – в зарубіжному науковому виданні (Австрія), а також у тезах п'яти

доповідей на науково-практичних конференціях. Автореферат дисертації, статті та інші публікації автора з достатньою повнотою відображають зміст дисертації.

Оформлення дисертації відповідає вимогам п. 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), які ставлять до кандидатських дисертацій.

Позитивно оцінюючи рецензовану дисертацію О.П. Білана «Правочини, які порушують інтереси держави і суспільства та його моральні засади, у цивільному законодавстві України», водночас необхідно звернути увагу на деякі **дискусійні положення, висновки та пропозиції, які вимагають додаткової аргументації автора, а саме:**

1. Автором не приділено достатньої уваги встановленим статтею 228 Цивільного кодексу України наслідкам вчинення правочину, зміст якого суперечить інтересам держави і суспільства та його моральним засадам. Зокрема, доцільність застосування встановленої частиною третьою статті 228 Цивільного кодексу України цивільно-правової конфіскації неодноразово ставилась під сумнів науковцями. У цьому контексті, дослідження доцільності застосування до правочинів, зміст яких суперечить інтересам держави і суспільства та його моральним засадам таких наслідків недійсності як цивільно-правова конфіскація мало б суттєве теоретичне та практичне значення.

2. Потребує додаткового пояснення положення пункту 12 наукової новизни щодо алгоритму встановлення судом ідентифікаційних ознак правочинів, зміст яких суперечить моральним засадам суспільства. Зокрема, необхідно уточнити, за яких конкретних фактичних обставин суд повинен застосовувати для вирішення спірних правовідносин категорію «моральні засади», а не норми цивільного законодавства.

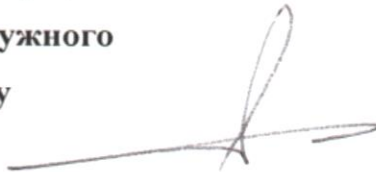
Разом з тим, зазначені вище зауваження стосуються лише окремих положень дисертаційного дослідження, носять уточнюючий характер і не впливають на позитивну наукову і практичну оцінку дисертаційної роботи.

Зміст дисертаційного дослідження О.П. Білана відповідає науковій спеціальності 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, за якою вона подана до захисту.

Загальний висновок: дисертація Білана Олександра Петровича є комплексною, завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані положення, висновки та пропозиції щодо правової кваліфікації правочинів, зміст яких суперечить інтересам держави і суспільства та моральним засадам. За змістом та оформленням дисертація відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а автор дисертації Білан Олександр Петрович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

**кандидат юридичних наук,
суддя Львівського окружного
адміністративного суду
08 лютого 2020 року**

А.Г. Гулик

**Засвідчую справжність підпису
Голова Львівського окружного
адміністративного суду**

А.З. Ланкевич